

KEMSEI ISTVÁN

Doboss Gyula: A Merza-napló

Magyar Napló, 2014



KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

„Az őssejtig vagyok minden ős” – írta le József Attila. „Mintha a legifjabb fiúutód (M. fiktív figura) számára a dédnagyapa naplója mégis jóslat és determináció lenne” – alapozza meg előszavában *A Merza-napló* közreadó narrátora (szerzője?) a mű szüzséjét.

A két költői kijelentés között szemmel látható a gondolati azonosság. Mindketten ugyanarról beszélnek, ugyanazt a jelenbéli problémát kívánják feloldani: „ki vagyok én?” „Miért lettem én, és a sorsom olyan, amilyen?”

Doboss Gyula az irodalom felkent tudósaként és tanáraként mindent tud az írói mesterségről, ami belőle elsajátítható. Amilyen mesterien munkál meg szépprózát, úgy talán még jó rövid szövegek megformálására is képes lehetett volna. Az ösztönös, alapvető szépírói tehetségről árulkodó írásról életkoránál és magát tudóssá képzett mivoltánál fogva azonban a poeta natusokénál kevesebb figyelembe vehetőre. Nehezen elképzelhető például, hogy idősebb létére (hetvenéves) hajlama volna elemi élményvilágából, mondjuk, Hajnóczy-féle feszességű, alapvetően ambivalens kisugárzású novellát kikanyarítania, leginkább úgy, hogy alkata se kívánna ezt a teljes embert felemészítő katarzist. Pláne nehéz lenne hivatásos prózaíróvá avanszálnia. „Egysíró” prózaíróként lehorgonyozhat annak a világképnek feltérképezésénél, ami hosszú idő óta érlelődhet benne, s amihez annak benső kidolgozottságánál fogva legjobban ért: az elméletnél, az elvonatkoztatásnál s annál a regénnyé növeszthető hipotézisnél, miszerint az e földre születő ember sorsa nem több az elődök viszontagságai és a történelem fordulópontjai által beteljesített jóslatnál s determinációnál, s aki valamilyen úton-módon mégis, mint magában való individuum, folytonosan kénytelen beleütközni kényszerűen meghatározott mivoltába. Azaz: az ember nevű lény őseiből, az ősei által megtapasztalt, átélt eseményorokból mint filozófiai értelemben vehető általánosból következik, sorsában tébláboló egyes képében.

A szintén tudós Gyulai Pál életműve jár analógiaként az eszemben, s szépírói remeke, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, ez a maga nemében ugyanúgy korszakot összegező s egyben már Jókai számos műve előtt le is záró alkotás, amit többek a szatirikus *Beszterce ostroma* tragikus előképének tartanak. Ám ahogy annak idején a szabadságharc,

a Bach-korszak és az azt követő modern 19. század, sőt a Nyugat indulását is átélte Gyulainak, úgy a 20. század második felét s századunk nem kevésbé megrázó másfél évtizedét megélt Dobossnak is meg kellett írnia azt a szépirodalmi művet, amit ebből a szemszögből tekintve csak ő volt képes formába önteni, s ami nem mást idéz fel, mint a történelem sújtotta s egy civilizációváltás válságos időszakát megtapasztalni kénytelen alkotó létélményét.

A Merza-napló nem napló és nem családrégény. Valójában ügyesen álcázott én-regény. A *Közreadó Narrátor* is ezért bizonytalan könyvének műfaját illetően, jobb híján *családrégényféleként* aposztrofálja. Hogy az elbeszélte történet műfaji mibenlétével tisztában legyünk valamennyire, leginkább a narráció felől lehetne megközelíteni a mű műfaji meghatározását, de csak addig, amíg zavarba nem jövünk, hiszen narrátorunk benne hol heterodiegetikusként, hol homodiegetikusként mutatkozik, azaz hol szereplője-figurája a történetnek, hol pedig kilép belőle, hol első személyt használ, hol rábízta a történetmesélést egy harmadikra. S a kérdés rendre lóg a levegőben: vajon ki beszél el ugyanazt? A beidézett szövegdarabok írója, a harmadik személyű elbeszélő vagy maga a történetmesélő? Netán az elbeszélte történet lenne megmásíthatatlan minden időben?

A mű azonban vagy mindezek következményeképp, vagy pedig mindezen zavarba hozó tulajdonságai ellenére: korszaklezáró alapműként élvezhetően áll a maga lábán. Mintha azt akarná mondani, hogy egy szétesőben lévő világot nem is lehetséges másképpen tetemre hívni, mint a maga homályba veszettségében, ziláltságában, összekuszáltságában, kibogozhatatlanságában.

A múlt század hatvanas éveiben, amikor még nem állt az irodalmárok rendelkezésére a járatlan befogadót csapdába ejtő s ködös jelentésvilágú, idegen eredetű szakkifejezések egész szótárrendszere, mindközönségesen emlékezőtechnikának nevezték ezt a műformálási módszert. Lényege a széttervezett idő szálainak megragadása, az ok és okozat viszonyának valamiképpen helyreállítási kísérlete. Lélektanilag ugyanis az emberi emlékezet nem lineáris sorokba rendezi az egyes emlékmorzsákat, hanem az időbeliséget figyelmen kívül, a töredékesség miatt a maga összezavarodottságában

hagyva olyan törmelék történetekből építkezik, amelyek vagy hitelesek és időállóak, vagy nem, vagy valóságosak, vagy a köztes, az információt zavaró események által összekeveredett állapotukban leledznek. Vagy lehet segítségükkel tovább hurcolni a létezését, vagy nem. Mindezek a narrátort segítő és nagyjából felmentő támpontok az ambivalens létérzések hitelessé tételéhez. A fennmaradt dokumentumok halmaza, családon belül elpostázott levelek, fényképek beidézései s a hozzájuk táplált, regényessé formált, mozaikszerűen elrendezett történettöredékek, amikkel – valljuk be – nem sokat kezdhethetünk, ha a „szerző” rendező emlékezetének kontextusteremtő fantáziája nem irányítaná figyelmünket a lényegbeli mondanivalóra.

A szövegbelsőben lezajló narrátori pozícióváltások sora persze esetünkben korántsem a véletlen szülötte, hanem a modern szépírói eszköztár mindenkorai sajátja. Maga a forma. A bravúros mestersegségi tudás megnyilvánulása. A naplóról első világháborús hadifogoly Merza István és a legifjabb (fiktív) fiúutód között a közreadó narrátorra (itt: a kiemelt, egyes szám első személyű elbeszélőre és annak változataira) mint a múltba saját, jelen idejű reflexióit közvetítő köztes figurára kell tekintenünk, akinek feladata végiganalizálni egy teljes család-történetet, hogy egyéni sorsfordulataira, jelenbeli állapotainak alapkérdéseire válaszokat találjon.

Tételezzük fel, hogy létezik a történelemnek egy olyan szegmense, amely bár valóságos és életbe vágó, az emberiség sorsát, világát nagymértékben meghatározó, de valahogy mégis minden adódó alkalommal elhanyagolhatóan tekintett intermezzóként félúton kizuhan a történelemtudomány vizsgálódásának hatóköréből, annak elenére, hogy jelentős hatással van a társadalmak további formálódására, távlataiban pedig minden további történelmi aktus alakulására.

Embertörténetekről, sorstörténetekről – tágabb értelemben véve döntő hatású eseménysorozatokról beszélhetünk ez esetben, ám ezek valamilyen korlátozás okán „csupán” a kultúrtörténet, a társadalomtörténet elnagyolt részét képezhetik. Mondhatnánk azt is, hogy tudományunk e téren módfelett „szemérmes”. Miközben hullahegyekről ad számot, nem szól a fájdalomról, a nemzedékeken át ható következményekről.

A Doboss-regény erről, a történelemből történő, időszakonként törvényszerűen bekövetkező kizuhanásról beszél. Eseménysora a szellemi-kulturális értéket teremtő és azt megtartani képes

kisvárosi polgárság kettéhasadásáé, később: pusztulásáé, ezzel együtt a mikroközösségekben (családokban) megőrzött mindenkorai hagyomány szét-eséséé.

A Berva mopedján közlekedő, otthonában a hűvösebb évszakok idején megkopott fürdőköpenyt viselő, az elrekvirált fél ház értékesebb bútorainak raktáraként használt maradék szobájában meghúzódó, azaz életével végképp leszámolni kényszerült példaadó ős – nagyon is tudhatóan a *közreadó narrátor* nagyapja – már nem az a nyalka katonatiszt, aki a naplóban látszólag töretlen gerinccel éli túl, akaratán kívül is nagyjából Benyovszky Móric hazatérési útvonalát követve, az első világháború utáni orosz hadifogság poklát. Nem is a tekintélyes, hajdani bankigazgató, hanem önmagát és a történelmi kataklizmákat túlélte öregember.

Különös, hogy naplójával beidézett szövegeként, valamint a másodlagos narrátor (P.) által megjelenített figuraként szereplő Merza Istvánról a fent említett külsődleges jeleken kívül alig tudunk meg valamit. Sorsának tragédiájáról: szerelmi-családi életének összeomlásáról is alig jelzésértékűt. Ami megfogható volna belőle, az az emlékezet kódébe vész. A tragédia, a valóságosan tragikus léttörténet ugyanis azonnal átemelődik a második, a költői jelentésszintre, a tulajdonképpeni denotációra, a végzettség elkerülhetetlen mivoltára.

Ha ugyan nem áltudományos kacsa az a legújabb biológiai felfedezésről adott hír, miszerint mi, emberek mindannyian kimérák vagyunk (akkor valószínűleg minden élőlény is az), mivel génjeinken

kívül őseink néhány sejtjét is magunkban hordozzuk, valóban a végzet beteljesedéseként kell tekintenünk arra a jóslatra és determinációra, amit a *közreadó narrátor* az előszóban felvet. A nagyapa, az anya, az unoka sorsa, kapcsolatainak szétmorzsolódása között valóban meg lehet találni valamely összefüggést. Ám ha a kimérasorsot bizonyosságként kezeljük, azt is feltételezhetjük, hogy a történelem „sejtjei”, a civilizáció katartikus folyamataiban megisméltető mozzanatok is hasonlóképpen élnek tovább az évszázadok rohamában.

Egyet nagyon megtanult a 20. század kataklizmáit át- és túlélte ember. Mégpedig azt, hogy a történelem vajúdásai hatnak az ember anankéjára, és viszont. Az önhibájukon kívül szétemésztett családok – és a velük semmibe hulló emberi, szellemi értékek – története az a gyűszűnyi tengervíz, amiben meglelhető a teljes, viharban háborgó óceán.

